DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.1
УДК 343.13(477)

Павло Григорович ***НАЗАРЕНКО***
к.ю.н., доцент, Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6569-0845
e-mail: pavelnazarenkoo@gmail.com

Лілія Вікторівна ***БАЄВА***
к.ю.н., доцент, Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8161-9005
e-mail: baeva_liliya@ukr.net

Анна Вікторівна ***СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ***
к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0520-5083
e-mail: semanya31@ukr.net

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано воєнні злочини та їх виникнення у міжнародному праві. Визначено різницю між воєнним і військовим злочином. Проаналізовано питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за воєнні злочини, вчинені під час збройної агресії проти України. Події, що відбувалися після повномасштабного вторгнення, призвели до розвитку нового напряму національного кримінального судочинства із застосуванням одночасно з національною нормою – ст. 438 Кримінального кодексу України – конкретних положень женевського і навіть гаазького права. Доведено необхідність встановлення кримінальної відповідальності за вчинені воєнні злочини російської федерації в Україні, а також визнання цих злочинів на міжнародному рівні.

Ключові слова: *збройний конфлікт, воєнний злочин, військовий злочин, Женевська конвенція, Римський статут*

ВСТУП

Збройні конфлікти – одна з важливих проблем сучасності. Вони призводять до напруженості у суспільстві, адже порушуються права не лише військовослужбовців, а й мирного населення. Часто наслідком збройних конфліктів є порушення міжнародного гуманітарного права. На міжнародному рівні все більшу увагу приділяють, зокрема, воєнним злочинам під час збройної агресії. У своїх працях такі зарубіжні науковці, як М.Ш. Бассіоуні, М. Боте, Г. Варле, Ж.М. Хенкертс, У. Шабас та ін. досліджували питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Нині для України є актуальним питання кримінальної відповідальності на державному й міжнародному рівнях. Військова агресія російської федерації, яка триває з 2014 р., поставила нові виклики перед українським суспільством. Із перших днів війни ми щодня отримували повідомлення про величезну кількість звірств, які вчиняли російські військові на території нашої держави. Це були авіаудари, згвалтування, масові вбивства, катування і викрадення людей тощо. Ці й інші дії є воєнними злочинами, за які відповідатимуть ті, хто їх вчинив.

МЕТА статті – аналіз питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за вчинення злочинів під час збройної агресії в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним базисом дослідження є науково-емпіричні методи – збирання і порівняння інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу й узагальнення. Теоретичною основою статті є праці вітчизняних науковців, нормативно-правова база українського й міжнародного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Воєнні злочини російської федерації проти України, які тривають із 2014 р., із початком повномасштабного вторгнення набули систематичного характеру. Для того щоб краще розуміти важливість кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, з'ясуємо, що означає саме поняття.

У міжнародному гуманітарному праві воєнним злочином уважається грубе умисне порушення законів і правил війни. Воєнні злочини – одні з головних злочинів міжнародного права. Часто ці злочини порівнюють з агресією, геноцидом, злочином проти людяності. Воєнний злочин – це серйозне правопорушення, за якого порушують заборони, що містяться як у договірному, так і в звичаєвому праві.

Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. й Додатковий протокол I до них від 08 червня 1977 р. зобов'язують держави до криміналізації таких діянь, які серйозно порушують міжнародне гуманітарне право в національному законодавстві. Україна виконує цю вимогу насамперед шляхом унесення до Кримінального кодексу (КК) України ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни».

Визначення кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів і найбільший перелік воєнних злочинів міститься в такому міжнародному акті, як Римський статут. Ст. 8 Римського статуту визначає, що воєнними злочинами є грубі порушення Женевських конвенцій 1949 р. До воєнних злочинів належать такі правопорушення, як планування, підготовка, розв'язування і ведення агресивної війни; навмисне вбивство; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих і безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового ха-

 © П.Г. НАЗАРЕНКО, Л.В. БАЄВА, А.В. СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ, 2023

рактеру, що може призвести до значної кількості смертних випадків і поранень серед цивільних осіб; умисні напади на цивільних осіб або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередню участь у воєнних діях; напад на незахищені й невійськові об'єкти міста, села, житла або будівлі, або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; пропаганда війни й інші.

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 р. [5] до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Багато науковців вважають, що вперше термін «воєнний злочин» виник у другій половині XIX ст., коли у 1864 р. прийнято Женевську конвенцію, яка допомагала пораненим воїнам під час війни. Виникнення воєнних злочинів пов'язують насамперед із гуманізацією війни, яка проявлялася в організації законів і правил ведення бойових дій.

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин». Саме через це його часто плутають із «військовим злочином», що стосується суто правил несення військової служби та є частиною виключно національного законодавства. Із початку збройного конфлікту не було змоги кваліфікувати цей злочин як міжнародний, що не має строку давності. Проблема посилювалася тим, що у КК не було підстав для кримінальної відповідальності й детальний опис воєнних злочинів.

Важливим кроком у криміналізації воєнних злочинів стало ухвалення 20 травня 2021 р. законопроєкту № 2689 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Цей закон містить зміни до КК України стосовно притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Зміни до ст. 8 КК передбачають запровадження принципу універсальної юрисдикції стосовно злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, тобто такої дії законодавства про кримінальну відповідальність, непов'язаної з місцем вчинення злочину, громадянством, постійним місцем проживання підозрюваного чи потерпілого або шкодою національним інтересам держави. У ст.ст. 438-438-5 КК зазначено всі різновиди воєнних злочинів, передбачені ст. 8 Римського статуту, а також інші серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них [8].

Події, що відбуваються під час повномасштабного вторгнення, призвели до розвитку нового напряму національного кримінального судочинства із застосуванням одночасно з національною нормою – ст. 438 КК України – конкретних положень женевського і газького права [6, ст. 438]. Перший вирок стосовно злочинів російської федерації на території України ухвалено 23.05.2022 р. Солом'янським районним судом м. Києва у справі № 760/5257/22. Це судове рішення викликало дискусії серед науковців і практиків, зокрема, стосовно правильності кваліфікації дій російських військовослужбовців і порушення строків оперативного судового розгляду [10].

Усе частіше, через виявлені факти воєнних злочинів в Україні, від різних міжнародних інстанцій і державних діячів звучить термін «геноцид». Верховна Рада України визнала воєнні злочини російської федерації геноцидом проти українського народу.

Важливим у цьому питанні стало затвердження 31 березня 2023 р. Бучанської декларації [1]. У ній наголошено на необхідності забезпечити повну відповідальність за найтяжчі злочини за міжнародним правом, скоєні на території України, шляхом проведення належного, справедливого й незалежного розслідування і кримінального переслідування на національному або міжнародному рівнях, і підкреслити необхідність продовжувати робити практичні кроки задля досягнення цієї мети, щоб забезпечити справедливість для всіх жертв і запобігти злочинам надалі.

Саме тому з початку березня 2022 р. створено міжнародну незалежну комісію ООН з розслідування порушень в Україні (The Independent International Commission of Inquiry on Ukraine). Ця комісія розслідує всі ймовірні порушення та утиски прав людини, а також порушення міжнародного гуманітарного права й пов'язані з ними злочини у контексті агресії проти України, вчиненої російською федерацією; встановлює факти, обставини й докорінні причини будь-яких таких порушень й утисків [2].

ВИСНОВКИ

Отже, воєнний злочин – це криміналізоване на державному й міжнародному рівнях порушення правил і законів ведення війни. Міжнародна спільнота стурбована цією проблемою, оскільки вона посягає на безпеку й мир людства загалом.

Проблема кримінальної відповідальності за воєнні злочини є і буде актуальною для України. В умовах воєнного стану важливо, щоб кожен такий злочин був відкритий та окремо розслідувався. Адже ті, хто скоює злочини проти людства, повинні знати, що їм не уникнути кримінальної відповідальності.

Зазначені особливості воєнних злочинів дадуть змогу надалі розуміти різницю між іншими злочинами й краще конкретизувати та реалізувати міжнародну кримінальну відповідальність за їх скоєння.

Список використаних джерел

1. Бучанська декларація щодо відповідальності за найтяжчі злочини за міжнародним правом, скоєні на території України. URL: https://www.president.gov.ua/news/buchanska-deklaraciya-shodo-vidpovidalnosti-za-najtyazhchi-z-82005

2. Воєнні злочини росії в Україні: Звіт для Генасамблеї ООН, який стане доказом у судах.URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit-dla-genasamblei-oon-akij-stane-dokazom-u-sudah.html

3. Главюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394-398. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf

4. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ, 2019. 36 с. URL: https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12

5. Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text

6. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція – редакція від 28.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

7. Логвиненко Є.С. Відповідальність за воєнні злочини в міжнародному кримінальному праві. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994-2019 рр.)*: зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 270-272. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ab8721b4527-471c-88ac-941d5ef453e8/content

8. Огляд законопроєкту 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні.URL: https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnict-voenni-zlochyny/

9. Пилипенко В.П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та Римському Статуті Міжнародного кримінального суду. *Право.ua.* 2020. № 2. С. 5–10. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/5-_Pylypenko.pdf

10. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

11. Справи про воєнні злочини: як українські судді застосовують норми міжнародного гуманітарного права. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/spravy-pro-voienni-zlochyny-iak-ukrainski-suddi-zastosovuiut-normy-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava/

12. Червякова О.В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права.* 2020. № 61(2). С. 150-162, URL: http://forumprava.pp.ua/files/001-162-2020-2-FP.pdf#page=150

13. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція.URL: https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykcziya/

References

1. The Bucha's declaration on responsibility for the most serious crimes under international law committed on the territory of Ukraine. URL: https://www.president.gov.ua/news/buchanska-deklaraciya-shodo-vidpovidalnosti-za-najtyazhchi-z-82005 (in Ukrainian).

2. Russia's war crimes in Ukraine: A report for the UN General Assembly, which will become evidence in courts. URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit -dla-genasamblei-oon-akij-stane-dokazom-u-sudah.html (in Ukrainian).

3. Hloviuk I.V., Teteriatnyk H.K. Contextual elements in war crimes proceedings: the subject of sui generis proof. *Legal scientific electronic journal.* 2022. Issue 6. pp. 394-398. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf (in Ukrainian).

4. Koval D.O., Avramenko R.A. War crimes. Peculiarities of the investigation of international crimes committed in the context of the armed conflict in Donbas. Kyiv, 2019. 36 p. URL: https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12 (in Ukrainian).

5. Convention on the inapplicability of the statute of limitations to war crimes and crimes against humanity of 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text (in Ukrainian).

6. Criminal Code of Ukraine. Document 2341-III, valid, current edition – edition dated 04/28/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (in Ukrainian).

7. Lohvynenko Y.S. Responsibility for war crimes in international criminal law. *Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 years of experience and a look into the future (1994-2019):* collection of abstracts on international science and practice conference to the 25th anniversary of the establishment of the university, (Kharkiv, November 22, 2019). Kharkiv, 2019. pp. 270-272. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ab8721b4527-471c-88ac-941d5ef453e8/content (in Ukrainian).

8. Overview of draft law 2689, which provides for criminal liability for war crimes in Ukraine. URL: https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnict-voenni-zlochyny/ (in Ukrainian).

9. Pylypenko V.P. War crimes in the statutes of international criminal tribunals and the Rome Statute of the International Criminal Court. *Pravo.ua.* 2020. No. 2. pp. 5–10. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/5-_Pylypenko.pdf (in Ukrainian).

10. The Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

11. War crimes cases: how Ukrainian judges apply the norms of international humanitarian law. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/spravy-pro-voienni-zlochyny-iak-ukrainski-suddi-zastosovuiut-normy-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava/ (in Ukrainian).

12. Cherviakova O.V. Responsibility for war crimes: mechanisms and processes of restoration of sovereignty and security of Ukraine. *Forum of Law*. 2020. Issue 61(2). pp. 150-162. URL: http://forumprava.pp.ua/files/001-162-2020-2-FP.pdf#page=150 (in Ukrainian).

13. What are war crimes: definition, history, laws and jurisdiction. URL: https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykcziya/ (in Ukrainian).

Pavlo NAZARENKO
PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6569-0845
e-mail: pavelnazarenkoo@gmail.com

Liliia BAIEVA
PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8161-9005
e-mail: baeva_liliya@ukr.net

Anna SEMENIUK-PRYBATEN
PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0520-5083
e-mail: semanya31@ukr.net

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Introduction. *Armed conflicts are one of the important problems of our time. They lead to social tension because the rights of not only military personnel, but also the civilian population are violated. At the international level, more and more attention is paid to such issues as war crimes during armed aggression. For Ukraine, the issue of criminal responsibility at the state and international level is relevant.*

The purpose of the paper *is to analyze issues related to criminal responsibility for committing crimes during armed aggression in Ukraine.*

Results. *War crimes during the armed aggression of Russia against Ukraine have been ongoing since 2014. However, with the beginning of a full-scale invasion, they acquired a systematic character. In international humanitarian law, a gross intentional violation of the laws and customs of war is considered a war crime. War crimes are one of the main crimes of international law. The four Geneva Conventions of August 12, 1949 and Additional Protocol I to them of June 8, 1977 oblige states to criminalize serious violations of international humanitarian law in their national legislation. Ukraine fulfills this requirement primarily by adding Article 438 "Violation of laws and customs of war" to the Criminal Code of Ukraine. The definition of criminal responsibility for committing war crimes is also contained in such an international act as the Rome Statute. The widest list of war crimes is enshrined in the Statute of the International Criminal Court, the so-called Rome Statute. The more discovered facts of war crimes in Ukraine appear in the public space, the more the term "genocide" sounds from various international bodies and public figures. The Verkhovna Rada also demanded that war crimes of the Russian Federation should be recognized as genocide against the Ukrainian people.*

Conclusions. *For Ukraine, the problem of criminal responsibility for war crimes is and will be relevant. In the conditions of martial law, it is important that each such crime is discovered and investigated separately. After all, those who commit crimes against humanity should know that they cannot escape criminal responsibility. The specified features of war crimes will allow to distinguish them from other crimes in the future, and will allow to better specify and implement international criminal responsibility for their commission.*

Keywords: *armed conflict, war crime, Geneva Convention, Rome Statut*